

Poznać sąsiada!

Wpływ polsko-niemieckich programów wymiany młodzieży na ich uczestników

Podsumowanie badań i rekomendacje

Sabine Kakuie, Agnieszka Łada, Silke Marzluff

INSTYTUT SPRAW
PUBLICZNYCH

Zentrum für
zivilgesellschaftliche
Entwicklung

SABINE KAKUIE, AGNIESZKA ŁADA, SILKE MARZLUFF

POZNAĆ SĄSIADA!

WPŁYW POLSKO-
-NIEMIECKICH PROGRAMÓW
WYMIANY MŁODZIEŻY
NA ICH UCZESTNIKÓW
PODSUMOWANIE BADAŃ
I REKOMENDACJE

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

Program Europejski

Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu badawczego: „Poznać sąsiada! Wpływ polsko-niemieckich wymian młodzieżowych na ich uczestników”, realizowanego wspólnie przez Instytut Spraw Publicznych (ISP) i Zentrum für zivilgesellschaftliche Entwicklung (zze) im Forschungs- und Innovationsverbund an der Evangelischen Hochschule Freiburg e.V.

Projekt dofinansowany przez Polsko-Niemiecką Fundację na rzecz Nauki oraz Polsko-Niemiecką Współpracę Młodzieży (PNWM).

DEUTSCH | POLSKO
POLNISCHE | NIEMIECKA
WISSENSCHAFTS | FUNDACJA
STIFTUNG | NA RZECZ NAUKI

Kierownik projektu ze strony ISP: dr Agnieszka Łada

Kierownik projektu ze strony zze: prof. dr Thomas Klie

Zespół badawczy pracujący przy projekcie: Małgorzata Fałkowska-Warska, Lena Föll, Ann-Katrin Fuchs, Lara Gregl, Anna Jezierska, Sabine Kakuie, Julia Kamenicek, prof. Beata Łaciak, Silke Marzluff, Maria Nguyen, Corinna Weingärtner

Tłumaczenie na język polski części niemieckich: Dorota Frassek

Redakcja językowa: Marcin Grabski (www.mesem.pl)

Projekt okładki: Studio 27 (www.studio27.pl)

Zdjęcie na okładce: olly/fotolia.com

© Copyright by Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2014

Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub w części jest możliwy wyłącznie za zgodą instytutu. Cytowanie oraz wykorzystywanie danych jest dozwolone z podaniem źródła.

ISBN: 978-83-7689-248-1

Wydawca:

Fundacja Instytut Spraw Publicznych

00-031 Warszawa, ul. Szpitalna 5 lok. 22

tel. (22) 55 64 260, faks (22) 55 64 262

e-mail: isp@isp.org.pl

www.isp.org.pl

Skład, druk i oprawa:

Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny „SIM”

00-669 Warszawa, ul. Emilii Plater 9/11

tel. (22) 629 80 38

www.owpsim.pl

Wprowadzenie	5
Metodologia	7
Doświadczenia wyniesione z wymiany	9
Młodzież polska	9
Młodzież niemiecka	12
Polscy i niemieccy uczestnicy wymiany – podobieństwa i różnice	15
Motywacja i przygotowanie	15
Obraz własny i obcy	15
Historia	16
Polska – Europa Środkowa	16
Niemcy – otwarci i przyjaźni	17
Ochota na więcej	17
Rekomendacje	19
Przygotowanie uczestników	19
Podczas wymiany	23
Po wymianie	23
Uwagi ogólne	24
Noty o autorkach	27

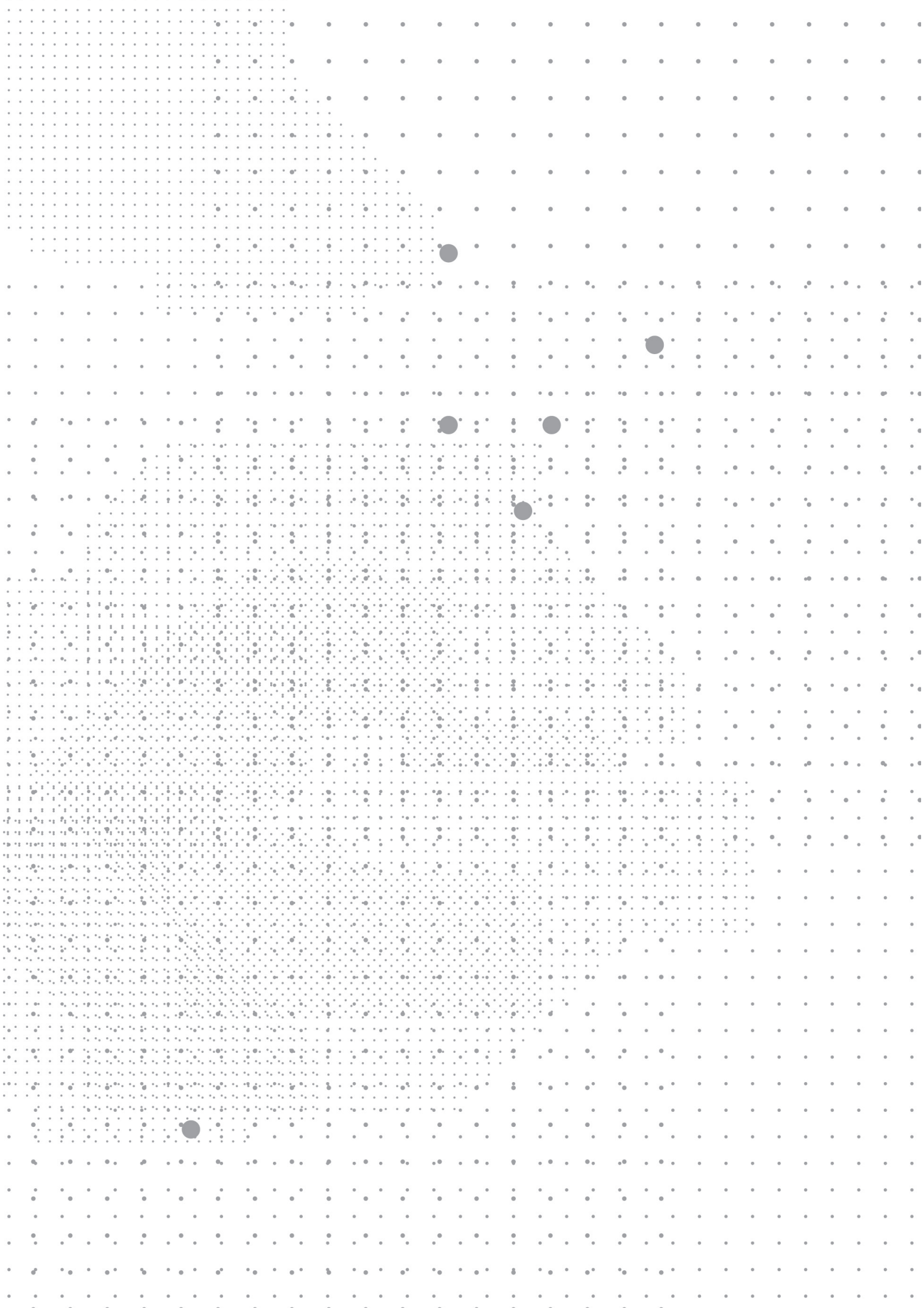
W 2014 roku mijają dwadzieścia trzy lata od powołania Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży¹, która to organizacja umożliwiła dotychczas wspólną przygodę z rówieśnikami z sąsiedniego kraju już blisko dwóm i pół miliona młodych Polaków i Niemców. A przecież istnieje jeszcze wiele innych projektów – choć nie na taką skalę i niemających tak wyjątkowego charakteru, jak przedsięwzięcia wspierane przez Polsko-Niemiecką Współpracę Młodzieży – pozwalających na spotkanie młodzieży z Polski i Niemiec.

Tak duża liczba uczestników programów wymiany młodzieży zachęca do zapytania o to, jakie skutki przynoszą one zarówno dla rozwoju osobistego uczestników, jak i dla zbliżania się obu społeczeństw – ten bowiem cel przyświeca Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży od czasu jej powstania.

Interesujący jest wzajemny wizerunek uczestników z Polski i Niemiec, ale także ich zainteresowanie polityką, gospodarką i kulturą sąsiedniego kraju oraz ich opinie na temat stosunków polsko-niemieckich.

Instytut Spraw Publicznych z Warszawy (Polska) wraz z Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Zentrum für zivilgesellschaftliche Entwicklung, zze) z Fryburga (Niemcy) zbadały, jaki wpływ na młodzież z obu krajów mają doświadczenia płynące z udziału w programach wymiany, jak młodzi ludzie oceniają przebieg tych spotkań oraz co sądzą o sąsiednim kraju i jego społeczeństwie. Wnioski z projektu zostały zaprezentowane w publikacji *Poznać sąsiada! Wpływ polsko-niemieckich programów wymiany młodzieży na ich uczestników* pod redakcją Agnieszki Łady (Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2014). W niniejszym raporcie streszczamy główne wnioski i rekomendacje.

¹ Więcej o organizacji na stronie internetowej: <http://www.pnwm.org>.

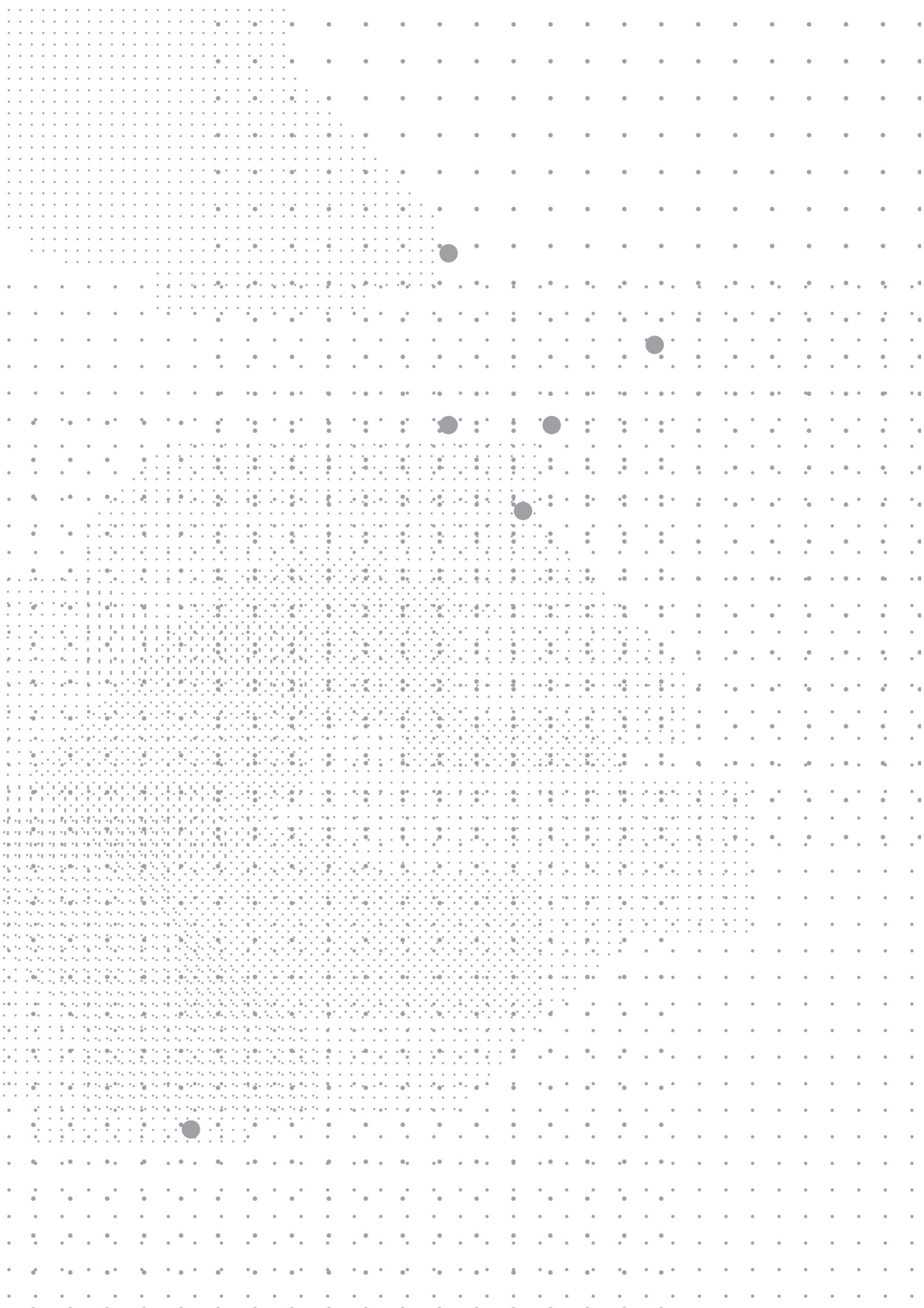

W przeprowadzonym badaniu porównano osoby, które uczestniczyły w szkolnej lub pozaszkolnej wymianie młodzieży z Polski i Niemiec w 2012 i 2013 roku, z osobami, które wzięły udział w takim programie w latach 2003–2007. Dodatkowo zapytano także grupę osób, które nigdy jeszcze nie odwiedziły sąsiedniego kraju. W ten sposób – dzięki wywiadam indywidualnym i dyskusjom grupowym – zrealizowano dwa typy badań jakościowych, które się wzajemnie uzupełniały.

Wywiady indywidualne przeprowadzono z 30 osobami w Polsce i 28 w Niemczech. Ponadto w Polsce odbyły się cztery dyskusje grupowe: dwie z uczniami uczestniczącymi w programach wymiany, jedna z osobami, które odwiedziły Niemcy, ale nie w ramach wyjazdu na wymianę, i jedna z młodymi Polakami, którzy jeszcze nigdy nie byli w Niemczech. Z kolei w Niemczech zorganizowano dwie dyskusje grupowe z uczestnikami wymian i dwie z osobami, które nigdy nie wyjeżdżały do Polski.

Odpowiedzi udzielone łącznie przez 119 osób nie są danymi reprezentatywnymi, jak to bywa w wypadku badań ilościowych, pozwalają jednak poczynić pewne uogólnienia oraz sformułować wnioski i rekomendacje, wskazują bowiem normy i struktury, które towarzyszą życiu badanych. Ponieważ wyniki wywiadów indywidualnych i dyskusji grupowych są podobne, a odpowiedzi młodych ludzi z obu krajów wzajemnie sobie nie zaprzeczają, wiele wskazuje na to, że wyniki omawianego projektu badawczego są miarodajne, zwłaszcza że pokrywają się one w wielu miejscach z wynikami sondaży opinii publicznej.

Niniejsza publikacja z pewnością nie zawiera recepty na sukces spotkań młodzieży z różnych krajów, jednoznacznie ukazuje jednak głęboki sens działalności takich organizacji, jak Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży.

Młodzież polska

Ogólne oceny wymiany i jej skutków

▶ Cenne doświadczenia

Wymiana jest oceniana przez wszystkich polskich uczestników jednoznacznie pozytywnie jako jedno z cenniejszych życiowych doświadczeń, często kształtujących ich dalszą drogę życiową. Osoby biorące udział w programach wymiany doceniają możliwość sprawdzenia swoich możliwości językowych, poznania innej kultury i innych obyczajów.

▶ Pozytywne oczekiwania

Uczestnicy wymiany są zgodni, że byli zaciekawieni wymianą i jechali do Niemiec nieobarczeni stereotypami. Pozytywne nastawienie opierało się często na wiedzy o Niemcach i Niemcach zdobytej dzięki relacjom rodziny czy znajomych.

▶ Niemcy nie tylko dobrze zorganizowani

Pobyt w Niemczech utwierdził uczestników wymiany w przekonaniu, że Niemcy są uporządkowani i dobrze zorganizowani. Pokazał jednak także, że – wbrew oczekiwaniom – są oni także otwarci i „wyluzowani”, nie zaś zimni i zamknięci.

▶ Jesteśmy różni

Uczestnicy wymiany dostrzegają podobieństwa między Niemcami i Polakami, choć ogólnie twierdzą, że Polacy i Niemcy są różni. Także porównując państwa – Polskę i Niemcy – wciąż większość widzi głównie różnice. Udział w wymianie lub jego brak nie wpływa na te poglądy.

▶ Niemcy – kraj rozwinięty i bogaty

Ocena Niemiec jako kraju nie zależy od tego, czy dana osoba była kiedyś w tym państwie. Panuje zgoda, że Niemcy to kraj bogaty, czysty, uporządkowany, z rozwiniętą technologią.

▶ Historia jest historią

Dla Polaków druga wojna światowa – jak mówią badani – nie była tematem rozmów i nie miała żadnego wpływu na wzajemne postrzeganie. Kwestie związane z historią odgrywają coraz mniejszą rolę w postrzeganiu Niemców.

▶ Szczególna rola Niemiec w Europie

Uczestnictwo w wymianie lub jego brak nie wpływa na ocenę pozycji Polski i Niemiec w Europie – rola Polski jest oceniana jako dużo słabsza, z kolei

Niemcy są uważane za bogaty kraj, który ze względu na swoją zamożność ma prawo mieć więcej do powiedzenia w Europie i na świecie.

▶ **Oczywista mobilność**

W Polsce zainteresowanie udziałem w programach wymiany ogólnie spada, niezależnie od celu podróży. Wynika to z większej dostępności innego typu wyjazdów zagranicznych, ale także z większego skupienia na życiu w świecie wirtualnym.

▶ **Zainteresowani krajem, mniej – polityką**

Wyjazd na wymianę wpłynął na chęć wyjazdu do Niemiec, między innymi do pracy lub na studia, ale nie spowodował zwiększenia zainteresowania na przykład polityką tego kraju.

▶ **Wymiana się opłaca**

Uczestnicy zgodnie twierdzili, że wymiany powinny być organizowane częściej, ponieważ mają realny wpływ na wzajemne postrzeganie się obu społeczeństw. Różnice, na przykład w potencjale gospodarczym, są jednak nadal dostrzegane.

Podobieństwa i różnice między uczestnikami programów wymiany z lat 2003–2007 i z 2012 roku

▶ **Angielski zamiast niemieckiego**

Dla większości uczestników najważniejszą motywacją do udziału w wymianie była możliwość praktycznego sprawdzenia znajomości języka obcego, wśród uczestników programów wymiany z 2012 roku – coraz częściej języka angielskiego niż niemieckiego.

▶ **Kraj marzeń a kraj sąsiedzki**

Dla uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 wyjazd do Niemiec był postrzegany jako wyprawa do lepszego, bogatszego kraju, na mityczny Zachód, z kolei przez młodszych uczestników coraz częściej Niemcy były postrzegane jako bliski, sąsiedni kraj.

▶ **Kiedyś planowana, obecnie – przypadkowa**

Osoby uczestniczące w programach wymiany w 2012 roku częściej decydowały się na nią „z przypadku”. Z kolei uczestnicy programów wymiany z lat 2003–2007 w większym stopniu interesowali się już wcześniej językiem niemieckim czy Niemcami, szukając w związku z tym możliwości takiego wyjazdu.

▶ **Sam wyjazd zagraniczny już nie taki *cool* jak kiedyś**

Ponieważ wyjazdy zagraniczne nie były przed kilku laty jeszcze tak łatwe i powszechne jak obecnie, udział w wymianie, umożliwiającej wyjazd za granicę, częściej robił wrażenie na osobach, które korzystały z programów wymiany w latach 2003–2007. Dla tych, którzy byli na wymianie w 2012 roku, wyjazd zagraniczny nie był czymś szczególnym, ale sama wymiana – już tak.

- ▶ **Brak już obaw**
Uczestnicy programów wymiany z lat 2003–2007 mieli obawy przed tym, jak Niemcy ocenią Polaków i Polskę. W drugiej grupie badanych kompleksy takie już nie występowały. Pokazuje to zmianę, jaka się dokonała w ocenie samych siebie przez Polaków.
- ▶ **Znikające uprzedzenia**
Uczestnicy programów wymiany z lat 2003–2007 wspominali także jako negatywne doświadczenia żarty nawiązujące do stereotypów, na przykład kradzieży dokonywanych przez Polaków. Uczestnicy programów wymiany z 2012 roku nie wspominali takich sytuacji.
- ▶ **Europa oczywistością**
Dla uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 Europa miała większe znaczenie niż dla młodzieży biorącej udział w wymianach w 2012 roku, dla niej bowiem Unia Europejska stała się codziennością, nad którą się nie zastanawiają.

Podobieństwa i różnice między uczestnikami wymiany a młodzieżą niebędącą wcześniej w Niemczech i (lub) na wymianie

- ▶ **Spotkanie zmienia spojrzenie**
W ocenie Niemiec jako kraju różnice (jeśli w ogóle się pojawiają) między osobami, które były w Niemczech, a osobami, które nie mają tego doświadczenia, są niewielkie. Kontakt z Niemcami prowadzi jednak do wytworzenia sobie innego obrazu tego społeczeństwa – jako serdecznego i otwartego. Mimo to we wszystkich grupach ocena Niemców jest pozytywna i w większości wypadków lepsza niż ocena własna Polaków.
- ▶ **Bezpośrednie doświadczenie popłaca**
Osoby uczestniczące w programach wymiany opierają swoje opinie o Niemcach na bezpośrednich doświadczeniach i są bardziej krytyczne w ich ocenie – zauważają cechy zarówno pozytywne, jak i negatywne, tworząc sobie bardziej zróżnicowany obraz Niemiec.
- ▶ **Symetria pozostaje celem**
Ocena własna Polaków jest bardzo krytyczna, u badanych często się także ujawnia poczucie niższości wobec Niemców. Jako gorsi od Niemców czują się jednak jedynie ci, którzy nigdy nie byli w Niemczech. Uczestnictwo w programach wymiany przyczynia się więc do powolnego pozbywania się kompleksów w relacjach z Niemcami i zyskiwania wiary w siebie.
- ▶ **Kontakty międzyludzkie w centrum uwagi**
Osoby biorące udział w wymianie postrzegają stosunki polsko-niemieckie przez pryzmat kontaktów międzyludzkich. Pytani o ocenę tych relacji, odpowiadają, odnosząc się do dystansu Polaków do Niemców, którego przyczyną jest historia, nie są zaś stosunki na najwyższym szczeblu państwowym.

Młodzież niemiecka

Ogólne oceny i skutki wymiany

▶ **Urlop w Polsce**

Główną motywację uczestnictwa w wymianie szkolnej stanowi chęć odbycia podróży o charakterze urlopowym wraz z przyjaciółmi ze szkoły. Uczestnicy wymiany pozaszkolnej chcieli głównie poznać młodzież z innego kraju.

▶ **Polska ciekawa, ponieważ inna**

Polska jako cel wyjazdu sama w sobie „nie była taka ważna”. Siła przyciągania Polski czy – szerzej – Europy Wschodniej polegała na tym, że było to „coś innego niż zwykle”.

▶ **Niewielka wiedza o Polsce**

Wiele młodych osób nie miało przed wyjazdem wyobrażeń tego, jaka jest Polska. Pojedyncze przypuszczenia potwierdziły się lub okazały się nietrafne.

▶ **Polskie rodziny funkcjonują inaczej**

Dla niemieckich uczestników wymiany szkolnej problemem było zakwaterowanie u polskich rodzin, które zdominowało wiele innych doświadczeń. Radość z możliwości doświadczenia życia codziennego polskiej rodziny łączyła się z trudnościami w porozumieniu się z jej członkami z powodu nieznamomości wspólnego języka. Nadmierna, w ich odczuciu, polska gościnność ciążyła niemieckim uczestnikom wymiany i dominuje we wspomnieniach z wymiany.

▶ **Historia i teraźniejszość – obie ważne**

Zdaniem niemieckiej młodzieży, wspomnianie przeszłości jest ważne i nie wolno o niej zapominać. Mimo to stosunki polsko-niemieckie powinny być zorientowane na teraźniejszość i przyszłość.

Podobieństwa i różnice między uczestnikami programów wymiany z lat 2003–2007 i 2012–2013

▶ **Przed laty – Polska biednym krajem**

Wśród uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 dominował obraz Polski jako kraju biednego. Badani twierdzili, że wiedzę na temat historii polsko-niemieckiej czerpali głównie z lekcji w szkole. Osoby uczestniczące w wymianach w 2012 i 2013 roku wspominały zarówno o stereotypach, wobec których się dystansowały, jak i o dużej niewiedzy na temat Polski.

▶ **Legendarna serdeczność**

Wszyscy uczestnicy programów wymiany opisywali Polaków jako otwartych, serdecznych i gościnnych. Odpowiedzi uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 były jednak – w odróżnieniu od opinii osób wyjeżdżających w 2012 i 2013 roku – bardziej zróżnicowane. Badani z pierw-

szej grupy częściej wymieniali wiele pozytywnych doświadczeń („bardzo otwarci”, „mili”, „przyjacielscy”, „serdeczni”, „dumni”, „gościnni”). Ich zdaniem, serdeczność Polaków jest „legendarna”, a nastawienie do Niemiec – bardzo pozytywne.

▶ **Zróżnicowane zainteresowanie Polską**

Większość uczniów uczestniczących w programach wymiany w latach 2012–2013, podobnie jak część osób wyjeżdżających na wymianę w latach 2003–2007, nie wspominała o zwiększonym zainteresowaniu Polską. U wielu uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 rozwinęły się jednak konkretne zainteresowania, niektórzy odwiedzali Polskę nawet ponad dwadzieścia razy. Sporo uczestników wymiany pozaszkolnej z 2012 i 2013 roku samodzielnie szukała informacji o Polsce w Internecie, co wskazuje na zwiększone zainteresowanie sąsiednim krajem.

▶ **Dobry klimat**

Uczestnicy wymiany pozaszkolnej z 2012 i 2013 roku wymieniali jako korzyści zwłaszcza nowo zawarte kontakty, z kolei uczniowie wspominali raczej ogólnie pozytywną atmosferę pobytu. Osoby wyjeżdżające na wymianę w latach 2003–2007 przywoływały – poza zmianą swojego obrazu Polski lub Niemiec – także osobiste przemiany.

Podobieństwa i różnice między uczestnikami wymiany a młodzieżą niebędącą wcześniej w Polsce

▶ **Polacy są *cool***

Osoby, które uczestniczyły w wymianie, w porównaniu z osobami niemającymi doświadczeń z pobytu w Polsce, oceniają „typowego” Polaka lepiej.

▶ **Polska Europą Wschodnią?**

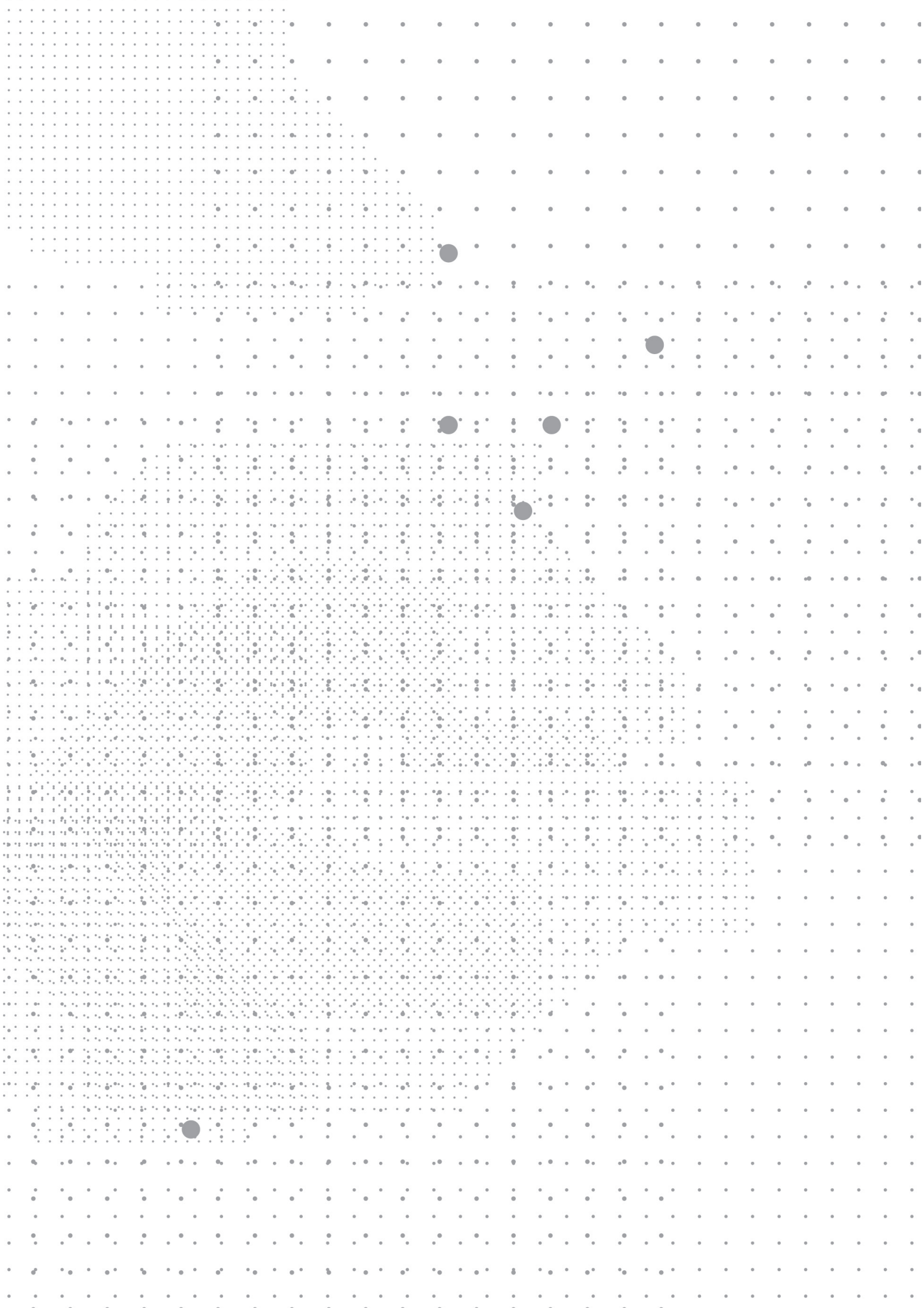
Osoby, które nie były nigdy w Polsce, opisują ją głównie słowem „Wschód”, oznaczającym także obcość. Uczestnicy badania, którzy byli w Polsce, również wyrażali poczucie obcości, ale potrafili je bardziej skonkretyzować.

▶ **Własne doświadczenie popłaca**

Na podstawie własnych doświadczeń osoby uczestniczące w programach wymiany były w stanie wymienić więcej różnic między obu krajami niż osoby, które nie miały kontaktu z Polską. Różniły się także skojarzenia osób z obu tych grup. O ile uczestnicy programów wymiany budowali je na podstawie osobistych przeżyć i obserwacji, o tyle osoby niebędące w Polsce opierały skojarzenia na stereotypach.

▶ **Podróże kształcą**

Uczestnicy wymiany mają bardziej zróżnicowany i lepszy wizerunek Polaków niż osoby, które nigdy nie były w Polsce, a swoje postrzeganie opierają na doniesieniach medialnych i przesądach. W postrzeganiu historii wystąpiły różnice między osobami uczestniczącymi w programach wymiany a osobami, które nigdy nie były w Polsce.

Polscy i niemieccy uczestnicy wymiany – podobieństwa i różnice

Jak pokazują przytoczone wyniki badań, w odpowiedziach polskich i niemieckich badanych można odnaleźć zarówno podobieństwa, jak i różnice.

Motywacja i przygotowanie

Jedną z różnic jest na przykład motywacja do wzięcia udziału w programie wymiany, która wydaje się większa po polskiej stronie. Problemem jest niewystarczające przygotowanie niemieckich uczestników do pobytu w Polsce, co prowadzi do trudności w funkcjonowaniu w świecie obcych dla nich norm i wartości. Nie są oni do końca w stanie podjąć refleksji nad swoimi wartościami i sposobem zachowania, napotykają więc przeszkody w rozpoznaniu i akceptacji wartości obowiązujących w kraju pobytu.

Po polskiej stronie to wyzwanie nie występuje. Polscy badani mają ponadto większą wiedzę o kraju sąsiada i przytaczają mniej stereotypowe obrazy niż ich niemieccy rówieśnicy.

Obraz własny i obcy

Podczas gdy pobyt w rodzinie goszczącej niemieccy uczestnicy oceniają bardzo ambiwalentnie, to polskim uczestnikom zapewnia on pożądaną przez nich możliwość poznania życia codziennego w Niemczech. Powodem problemów po stronie uczestników niemieckich może być bariera językowa, z którą są oni konfrontowani w polskich rodzinach znacznie częściej niż polscy uczestnicy w Niemczech.

Według oceny polskich badanych, Niemcy są krajem lepiej rozwiniętym niż ich ojczyzna. Badani Niemcy postrzegają to tak samo, dzieląc oba kraje na „Zachód” i „Wschód”. Podobieństwa można zauważyć w charakterystyce obu społeczeństw. Religijność przez obie grupy jest przypisywana Polakom. Są oni także opisywani jako przyjacielscy, chętnie nawiązujący kontakty i gościnni. Niemcy tymczasem są widziani jako dobrze zorganizowani, porządni i efektywni. Obraz własny Niemców wypada ogólnie pozytywnie. Polscy badani oceniają się zdecydowanie bardziej krytycznie, choć jest tutaj dostrzegalna pewna zmiana w zależności od wieku – osoby, które uczestniczyły w wymianie później, mają lepszy obraz Polaków niż młodzi Polacy biorący udział w programach wymiany w latach 2003–2007.

Z tą niską pewnością siebie jest związana ogólna obawa Polaków przed pokazaniem się w negatywnym świetle wobec gości z „Zachodu”. Powoduje to konkretne problemy organizacyjne, kiedy część polskich rodzin krępuje się przyjąć Niemca, bojąc się, że oferowane przez nie warunki nie są odpowiednie. Jednocześnie uczestnicy programów wymiany z ostatnich miesięcy przyznają, że oni nie postrzegają już wyjazdu do Niemiec jako podróży do lepszego świata, a jedynie traktują jako wizytę u sąsiadów. Dla uczestników programów wymiany z lat 2003–2007 była to zawsze podróż „na Zachód”.

Mimo mniejszej samokrytyki, oceniając cechy charakteru, niemieccy badani okazują się bardziej krytyczni w myśleniu ogólnie o stereotypach i przypisywanych wizerunkach drugiego społeczeństwa. Podczas gdy polscy badani bez problemu uogólniają, opisując „typowego Niemca” i „typowego Polaka”, to niemieccy respondenci podkreślają, jak nieuzasadniona jest taka klasyfikacja. Według nich, cechy charakteru nie są aż tak ogólne, lecz przypisane do poszczególnych jednostek, dlatego trudno oceniać, jakie cechy ma dany naród. Podobnych problemów nie mają jednak, przekładając zaobserwowane osobiste przykłady zachowania Polaków na całe polskie społeczeństwo.

Historia

Charakterystyczne są także różnice w sposobie, w jaki obie grupy reagują na odniesienia do polsko-niemieckiej historii. Polacy jednogłośnie stwierdzają, że dla nich w relacjach z Niemcami nie odgrywa ona roli. Niemcy podkreślają konieczność pamiętania o przeszłości i niemieckiej winie, zaznaczając jednocześnie, że oni nie czują się winni i nie powinni być tak widziani. Z drugiej strony, Polacy wyrażają nadzieję, że relacje obu krajów będą bardziej skoncentrowane na teraźniejszości i przyszłości, co nie oznacza, że historia powinna być zapomniana. W tym obszarze w Niemczech nie widać różnic między uczestnikami wymiany a osobami niemającymi styczności z Polską.

W momencie, gdy badani kojarzą ten kraj jedynie w związku z wydarzeniami z historii, trudno im się wyzwolić z myślenia, że to przeszłość determinuje postrzeganie i oczekiwania drugiej strony. Polacy, postrzegając Niemcy i stosunki polsko-niemieckie w innym, szerszym wymiarze, mają znacznie więcej „punktów zaczepienia” w swoim myśleniu niż druga wojna światowa, stąd historia – jako element jeden z wielu – schodzi na dalszy plan. Ta szersza perspektywa po polskiej stronie nie oznacza jednak, że Polacy dysponują specjalnie szczegółową wiedzą o stosunkach polsko-niemieckich. Są one jednak dla nich bardziej zróżnicowane niż dla niemieckich badanych.

Polska – Europa Środkowa

Młodzi Niemcy, którzy odwiedzili Polskę, mają z nią więcej różnych skojarzeń. Łatwiej wskazują podobieństwa między oboma społeczeństwami i pań-

stwami niż osoby, które nie były w drugim kraju. Oceniając rolę Polski w Europie, niemieccy uczestnicy programów wymiany odnoszą się w większym stopniu do twardych kryteriów politycznych i gospodarczych, ponadto częściej niż ich rówieśnicy zaliczają Polskę do Europy Środkowej, nie zaś do Europy Wschodniej. Jest to wyraźny skutek odwiedzin tego kraju. Osoby, które nie były w Polsce, oceniają ją jako kraj biedny, „zimny”, złodziei, rolniczy, ogólnie zaliczany do nieznanego „Wschodu”. Przy ocenie roli Polski w Europie posiłkują się różnymi punktami odniesienia, nie zawsze mającymi wiele wspólnego z miejscem Polski na arenie europejskiej.

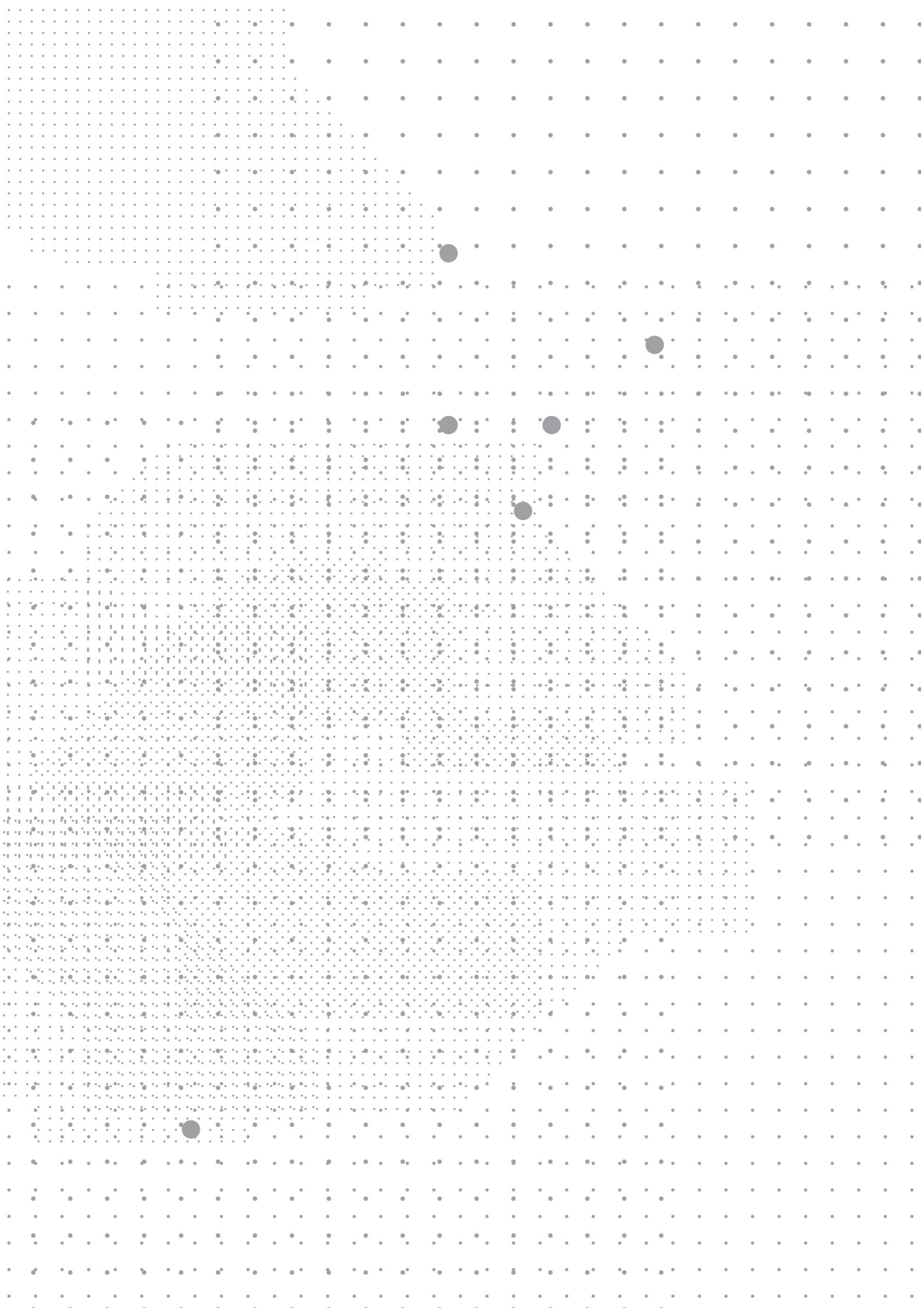
Niemcy – otwarci i przyjaźni

Podobne – ale nie w każdym wypadku – tendencje występują po polskiej stronie. Ocena niemieckiego społeczeństwa zależy od tego, czy dana osoba była w Niemczech. Młodzi ludzie, którzy mieli bezpośredni kontakt z Niemcami, postrzegają ich jako życzliwych i otwartych, czego nie dostrzegają osoby, które nigdy w Niemczech nie były. Także ocena Niemiec jako kraju nie zależy od tego, czy dana osoba była kiedyś w tym państwie. Panuje zgoda, że Niemcy to kraj bogaty, czysty, uporządkowany, z rozwiniętą technologią. Uczestnictwo w wymianie lub jego brak nie wpływa także na ocenę pozycji Polski i Niemiec w Europie. Ponownie pojawia się tutaj wyraźne poczucie słabszej roli Polski wobec dużego znaczenia Niemiec. Już jednak stosunki polsko-niemieckie Polacy biorący udział w wymianie postrzegają przez pryzmat kontaktów międzyludzkich, inaczej niż ich rówieśnicy, którzy w Niemczech nie byli. Uczestnicy podkreślają przede wszystkim kontakty międzyludzkie, podczas gdy pozostali badani odnoszą się do relacji politycznych.

Ochota na więcej

Większość uczestników wymiany wyraża chęć kontynuowania znajomości z partnerami z programu czy – ogólnie – z przedstawicielami drugiego narodu, w tym zainteresowanie ponownym odwiedzeniem sąsiedniego kraju. Jest to wyraźny skutek wymiany. Ponownie jednak entuzjazm po polskiej stronie jest wyższy. Także preferowany czas kolejnego pobytu – również w celu podjęcia studiów czy pracy w Niemczech – jest dłuższy niż wśród uczestników niemieckich².

² Wpływ na takie podejście mógł mieć częściowo wiek badanych. Polscy respondenci byli zazwyczaj starsi niż niemieccy, a więc potencjalnie częściej poddający refleksji swoją przyszłość, w tym podjęcie studiów czy pracy. Niemieccy badani ze względu na wiek mogli jeszcze nie zajmować się podobnymi tematami.

Wyniki badań jasno pokazują, że kto raz wziął udział w wymianie szkolnej lub pozaszkolnej, ten polecałby innym udział w takim programie. Ta zachęcająca konkluzja i przedstawione wnioski z badań mobilizują do zdecydowanie większego wysiłku, aby przyszłe programy wymiany szkolnej i pozaszkolnej okazywały się jeszcze większym sukcesem.

Wnioski i rekomendacje wynikające z omawianego badania powinny posłużyć do zwiększenia skuteczności przyszłych programów wymiany szkolnej i pozaszkolnej, dlatego uważamy za potrzebne przedstawienie pewnych propozycji, opracowanych na podstawie rezultatów przeprowadzonego projektu badawczego. Zalecenia te nie dotyczą ram organizacyjnych czy finansowych programów wymiany, tym samym nie stanowią ewaluacji programowej działań Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży. Biorąc pod uwagę różnice w formule programów wymiany szkolnej i pozaszkolnej (warunki uczestnictwa, możliwość kształtowania programu spotkania, zakwaterowanie), należy podkreślić, że nie każdą z poniższych rekomendacji można odnosić do wszystkich rodzajów wymiany.

Aby ułatwić przegląd podanych informacji, poniższe rekomendacje ustrukturyzowano chronologicznie, w zależności od fazy wymiany. W pierwszej kolejności nawiązują one do przygotowania wymiany, później zaś do jej realizacji oraz refleksji końcowej i ewaluacji, które następują po zakończeniu każdego projektu.

Przygotowanie uczestników

- ▶ **Na przebieg projektu decydujący wpływ ma jakość przygotowania młodzieży do wymiany. Część przygotowująca do wymiany powinna stanowić integralny element całego danego programu wymiany.** Broszury z podstawowym słownictwem i najważniejszymi informacjami na temat Niemiec lub Polski są powszechnie dostępne. Jeśli jednak nie zostaną one omówione z młodzieżą podczas wspólnych zajęć, nie można oczekiwać, że zawarte w nich informacje zostaną przyswojone na własną rękę i z własnej inicjatywy.
- ▶ **Podstawowa wiedza.** Bardzo istotnym elementem przygotowań jest przekazanie uczestnikom podstawowej wiedzy o najbardziej aktualnych kwestiach w kraju sąsiedzkim i najważniejszych informacji ogólnych – na przykład o typowej pogodzie, jakiej mogą się spodziewać, o głównych miastach drugiego kraju i jego systemie politycznym. Szczególnie ważne wy-

daje się to w wypadku grup niemieckich, nieco gorzej poinformowanych w tym zakresie.

- ▶ **Uwrażliwienie międzykulturowe.** Należy położyć szczególny nacisk na uwrażliwienie międzykulturowe obu grup. W tym zakresie trzeba zwrócić uwagę na oczywiste różnice między narodami (na przykład wyjaśnić, co oznacza gościnność po obu stronach granicy). Ważny jest zarówno odpowiedni dobór materiałów, jak i właściwy sposób podejścia do tematu, tak aby przez przypadek nie wzmacniać stereotypów. Z drugiej strony, warto wziąć pod uwagę również podobieństwa między dwoma krajami i wykorzystać proces autorefleksji młodzieży, zadając na przykład następujące pytania: Jakie zwyczaje i normy są wspólne dla młodzieży z obu krajów? Które elementy należą raczej do pewnej narodowej charakterystyki kulturowej? Jakie aspekty budują własne, indywidualne przekonania drugiego narodu?
- ▶ **Podstawowe słownictwo.** Przygotowując się do wyjazdu, grupy powinny nauczyć się przynajmniej podstawowego słownictwa (odpowiednio polskiego lub niemieckiego), tak aby przywitanie, podziękowanie czy przeprosiny w danym języku nie stanowiły dla nich problemu.
- ▶ **Uczestnicy współdecydują o kształcie programu wyjazdu.** Rekomendacja ta nie jest nowa i – według organizatorów – wprowadzono ją w życie. Innego zdania są jednak uczestnicy wymiany. Aby możliwie jak najlepiej dostosować program wymiany, warto zalecić uczestnikom w ramach przygotowań, aby na własną rękę poszukali czegoś szczególnie interesującego w mieście (regionie), do którego się udają. Następnie mogą zaproponować konkretne sugestie co do programu i ostatecznie wspólnie o nim decydować. Być może byłoby również możliwe wcześniejsze nawiązanie kontaktu z uczestnikami wymiany z drugiego kraju, tak aby jeszcze przed podróżą ustalić, co mogłoby być ciekawe i możliwe do wspólnej realizacji. Jednym z takich pomysłów była propozycja zabrania gości do ulubionych miejsc młodzieży z danego miasta. Może to oznaczać centrum handlowe lub stadion piłkarski – w ten sposób uczestnicy doświadczają nie tylko różnic kulturowych, ale także odnajdują wspólne zainteresowania w ramach międzynarodowej grupy młodzieży. Choć sugestia ta może się wydawać oczywista i trywialna w realizacji, z punktu widzenia młodzieży nie została jeszcze wprowadzona w życie.
- ▶ **Doskonalenie zawodowe dla organizatorów i opiekunów wymiany przed wyjazdem i podczas pobytu w drugim kraju.** Niezwykle istotne jest, aby osoby odpowiedzialne za przeprowadzenie szkolnej lub pozaszkolnej wymiany młodzieżowej były zachęcane do uczestnictwa w przygotowawczych warsztatach dla multiplikatorów. Tego rodzaju warsztaty wyposażają osoby przygotowujące wymianę w kluczowe informacje o drugim kraju i uwrażliwiają na dialog międzykulturowy oraz specyfikę relacji polsko-niemieckich. Buduje to pewną podstawę, umożliwiającą skuteczne dalsze

przekazywanie tej wiedzy i tych kompetencji młodym ludziom. Być może opiekunowie dojdą do wniosku, że przygotowanie uczestników lepiej powierzyć osobie z zewnątrz. Jeśli jednak nauczyciele lub organizatorzy programów wymiany sami nie są dobrze przygotowani do zmierzenia się z wyzwaniami, jakie mogą ze sobą przynieść międzynarodowe spotkania młodzieży, nie będą mogli zagwarantować odpowiedniego przygotowania przyszłym uczestnikom.

- ▶ **Zaangażowanie trenerów.** Rozsądnym rozwiązaniem wydaje się zaangażowanie w fazę przygotowawczą trenera z doświadczeniem w projektach międzykulturowych, szczególnie polsko-niemieckich.
- ▶ **Aktualne materiały wspierające przygotowania.** Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży powinna stale aktualizować istniejące i tworzyć nowe adekwatne materiały wspierające osoby odpowiedzialne za wymiany, tak aby mogły się one efektywnie przygotowywać – i przygotowywać swoich podopiecznych – do wyjazdu. Znaczenie i zalety fazy przygotowawczej wymagają stałego przypominania i mocnego wsparcia. Istotne jest również uświadomienie dyrektorom szkół i instytucji wymiany pozaszkolnej, że odpowiednie przygotowanie osób odpowiedzialnych za wymianę służy podwyższeniu jakości wymiany, a tym samym leży w interesie szkół czy instytucji.
- ▶ **Jasny cel.** Organizatorzy wymiany muszą jasno zdawać sobie sprawę z zadań, jakie chcą zrealizować. Ogromne wyzwanie stanowi sam cel wymiany – czy jest to podróż o charakterze wizyty studyjnej, czy też wyjazd ukierunkowany na wzajemne poznanie się uczestników. W wypadku wzajemnego poznawania się należy pamiętać o tym, aby stale wspierać młodych ludzi podczas wymiany: wspólne zajęcia polsko-niemieckie powinny być przeplatane spotkaniami we własnej grupie narodowej, co pozwoli w zaufanym gronie omówić ewentualne negatywne odczucia. Wywiady pokazały, że program wyjazdów o charakterze głównie edukacyjnym (na przykład wizyty studyjne) nie zawsze pokrywa się z zainteresowaniami uczestników. Dlatego wydaje się wskazane, aby bardziej angażować młodzież we wspólne opracowanie programu wymiany. Również w ramach wizyt studyjnych niezwykle ważne jest odpowiednie wyważenie między nauką i czasem wolnym.
- ▶ **Czas do własnej dyspozycji.** W każdym wypadku program wymiany powinien zawierać elementy czasu wolnego do własnej dyspozycji młodzieży. Młodzi ludzie powinni najpierw zapoznać się ze stylem życia, jaki panuje w sąsiednim kraju. W zakresie redukcji potencjalnych uprzedzeń wspólna wizyta w centrum handlowym lub spacer po mieście mogą być bardziej skuteczne niż grupowa, formalna wizyta w muzeum.
- ▶ **Strona niemiecka nie zawsze z szeroką wiedzą o Polsce.** Polscy organizatorzy nie powinni oczekiwać ze strony niemieckich uczestników szerokiej wiedzy o Polsce i jej historii. Program w zbyt dużym stopniu wypełniony

wizytami w muzeach, które miałyby wypełnić tę lukę w wiedzy, może się okazać przeciwnie. Jak pokazują wyniki badania, młodzi ludzie postrzegają niekiedy tego rodzaju aktywność jako nużącą, przekazywanie informacji o Polsce w ten sposób może się więc okazać znacznie mniej efektywne. W tym zakresie Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży mogłaby mocniej podkreślać, że ocena programów wymiany nie jest związana z liczbą zajęć programowych opartych na przekazywaniu wiedzy. Jest równie istotne, aby gospodarze pokazali swoim gościom nieznaną dla nich kraj w taki sposób, żeby mogli oni zapoznać się z życiem codziennym i na tym zbudować swoje pierwsze odczucia o drugim państwie.

- ▶ **Odpowiednie opracowanie wizyt w obozach koncentracyjnych.** Przy organizacji wizyt w byłych obozach koncentracyjnych konieczne jest zaplanowanie wystarczającej ilości czasu na uprzednie przygotowanie uczestników i późniejszą refleksję, tak aby młodzi ludzie mogli omówić swoje wrażenia i odczucia. Badanie pokazuje różne oczekiwania Polaków i Niemców w zakresie tematyki trudnej wspólnej przeszłości. Niekiedy wymaga to omówienia tematu najpierw w oddzielnych zespołach narodowych, a dopiero później w całej grupie. Aby osiągnąć wzajemne zrozumienie, uczestnicy muszą być przekonani, że mogą mówić otwarcie i swobodnie. Jest ważne, aby wskazywać znaczenie pamięci o wydarzeniach drugiej wojny światowej. Należy jednak pamiętać, że wielu uczestników wymiany nie czuje potrzeby rozmowy o historii i woli skoncentrować się na teraźniejszości i przyszłości. Pojawia się przy tym wątpliwość, czy nauczyciele nie osiągną tym samym wyłącznie własnych celów edukacyjnych – podtrzymywania pamięci historycznej – w kontrze do oczekiwań młodzieży. O przeszłości nie wolno zapominać, niemniej jednak należy znaleźć równowagę, żeby pokazać także charakterystykę życia codziennego i obudzić zainteresowanie sąsiednim społeczeństwem. Tematyka wspólnego członkostwa w Unii Europejskiej mogłaby służyć jako pewne spoiwo łączące oba kraje i wskazywać perspektywę wspólnej przyszłości w zjednoczonej Europie.
- ▶ **Rodzina goszcząca czy schronisko – starannie przemyślane warunki zakwaterowania.** Kwestii, czy powinno to być indywidualne mieszkanie u rodzin, czy też wspólne zakwaterowanie w schronisku młodzieżowym, nie można łatwo rozstrzygnąć. Polscy uczestnicy preferują, jak się wydaje, mieszkanie u rodzin, gdzie mogą się porozumiewać w języku niemieckim lub angielskim. Uczestnicy niemieccy mają w tym zakresie więcej problemów, ponieważ nie wszyscy polscy rodzice znają te języki. Pewnym rozwiązaniem tego problemu mogłoby być zakwaterowanie całej grupy najpierw we wspólnym schronisku, następnie zaś przeniesienie uczestników na kilka dni do domów rodzinnych – choć w perspektywie krótkiego pobytu również taki układ niesie za sobą pewne problemy. Stąd najlepszym

rozwiązaniem byłaby uprzednia konsultacja tej kwestii z samymi zainteresowanymi.

- ▶ **Wyzwanie – różnica wieku uczestników.** Zdarza się, że uczestnicy niemieccy są młodszy od swoich polskich kolegów (problem ten pogłębił się wraz ze skróceniem niemieckiej edukacji szkolnej w systemie maturalnym z dziewięciu do ośmiu lat). Z tej przyczyny program powinien być tak ułożony, aby możliwie jak najskuteczniej minimalizować różnice wieku między uczestnikami. Umiejętność autorefleksji jest zależna od wieku, co należy uwzględnić zarówno przy układaniu programu, jak i w rundach ewaluacyjnych podczas jego realizacji.

Podczas wymiany

- ▶ **Czas w grupach narodowych.** Każda grupa uczestników powinna móc spędzić trochę czasu we własnym (narodowym) gronie. Pozwoli to na bezpośrednie omówienie odczuwanych emocji, zwiększając tym samym szansę na wyjaśnienie nieporozumień czy konfliktów i wzajemne zrozumienie. W ramach grup narodowych powinno się również znaleźć czas na rozmowę o stereotypach i o tym, co dla uczestników było nieprzyjemne lub irytujące. Uczestnicy mogą się przy tym nauczyć nie oceniać automatycznie wartości wyznawanych w drugim kraju, wywyższając zarazem własne. Powinno się to przełożyć na wyższy poziom autorefleksji.
- ▶ **Metody adekwatne do wieku.** Przy zróżnicowanym wieku uczestników niezwykle istotny jest odpowiedni dobór metod. Rundy ewaluacyjne powinny prowadzić do końcowej refleksji w towarzystwie obu grup, aby każdy mógł skorzystać z doświadczeń innych uczestników. Jest niezwykle istotne, żeby osoby prowadzące tego rodzaju ewaluację miały stosowne kwalifikacje i odpowiednie doświadczenie. Niekiedy warto zaangażować do tego zadania osobę z zewnątrz, będącą neutralnym moderatorem całego procesu ewaluacji.

Po wymianie

- ▶ **Spotkanie podsumowujące.** Wymiana powinna zakończyć się spotkaniem ewaluacyjnym, podczas którego młodzi ludzie będą się mogli zastanowić nad nowymi doświadczeniami i podsumować swoje spostrzeżenia. Pomocze im to lepiej zrozumieć przeżycia i obserwacje, zwłaszcza te, które podczas wymiany były postrzegane jako „dziwne” lub „trudne”. Być może warto także pomyśleć o tego rodzaju spotkaniach *online* między dwiema grupami i (lub) o przyporządkowaniu zadań, które miałyby być zrealizowane w ramach międzynarodowych tandemów. Mogłoby to wyraźnie pomóc we wzajemnym zrozumieniu się oraz pogłębieniu wiedzy o drugim kraju

i jego tradycjach (choć oczywiście nie należy przeceniać zainteresowania młodzieży podtrzymywaniem kontaktu po zakończeniu wymiany).

- ▶ **Przygotowanie na reakcje otoczenia.** Ponieważ podróż do sąsiedniego kraju nie zawsze spotyka się z pozytywną reakcją całego środowiska społecznego uczestników, powinni być oni przygotowani do odpowiadania na sceptyczne wypowiedzi, odwołując się do swoich pozytywnych doświadczeń. Dyskusja nad takimi rozwiązaniami mogłaby być przedmiotem rundy ewaluacyjnej.
- ▶ **Wsparcie dla sieciowania organizatorów programów wymiany.** Osoby odpowiedzialne za organizację wymiany szkolnej lub pozaszkolnej powinny mieć możliwość szeroko pojętego *networkingu*, który umożliwi im wzajemne poznanie się i skorzystanie z doświadczeń innych osób, a także pozwoli na upowszechnianie dobrych praktyk i wypracowanie wspólnych standardów jakości wymiany. Leży to również w interesie instytucji finansujących program spotkań młodzieży, stąd warto się zastanowić, czy tego rodzaju wymiany doświadczeń organizatorów nie powinny być wspierane finansowo.
- ▶ **Dalsza oferta.** Do tej grupy uczestników wymiany warto kierować inne oferty projektów polsko-niemieckich – jak pokazuje badanie, będąc już obeznanymi z tego rodzaju inicjatywami, chętnie biorą udział w następnych. Umocni to tym samym ich wiedzę o kraju sąsiedzkim i uczyni ich jego ambasadorami.
- ▶ **Ewaluacja ze strony młodzieży.** Organizatorzy projektów wymiany powinni korzystać z możliwości zapytania młodzieży po jej udziale w wymianie o odczucia na ten temat. Anonimowa ankieta pozwoli zebrać cenne informacje, jak młodzi ludzie naprawdę oceniają program wymiany. Ewaluacja długofalowo może być wykorzystana do pozostawienia tych punktów programu, które budzą zainteresowanie, i zmianę tych, które młodzieży się nie podobają. Taka ocena pozwoli także stwierdzić coś, co inaczej można jedynie przypuszczać, na przykład to, jak uczestnicy oceniają wizyty w muzeach.

Uwagi ogólne

- ▶ **Słabnące zainteresowanie udziałem młodzieży w programach wymiany.** Po stronie polskiej istotnym czynnikiem jest wiele – relatywnie nowych z polskiego punktu widzenia – możliwości wyjazdu za granicę. Po stronie niemieckiej zaszły zmiany w systemie edukacji, które znacznie utrudniają wzięcie udziału w wymianie. Skrócenie czasu szkolnego w systemie maturalnym spowodowało w rezultacie wzrost presji na niemieckich uczniach. Z tego powodu niektórzy z nich obawiają się opuścić za dużo zajęć podczas ewentualnej wymiany szkolnej. Szkoły powinny próbować włączyć wymiany w program szkolny – trudno zaprzeczyć, że młodzi ludzie bardzo

dużo zyskują podczas takiej podróży. Powinno się mocniej podkreślać i doceniać zalety wymiany, na przykład nowe kompetencje międzykulturowe czy doświadczenie obcości (inności), zwłaszcza że są to umiejętności coraz bardziej pożądane, choćby przez pracodawców, i trudne do nauczenia w tradycyjnym systemie edukacyjnym. Większy nacisk na te aspekty mógłby spowodować wzrost zainteresowania programem wymiany. Muszą powstać także nowe, interesujące formy wymiany. Jak już wcześniej wspomniano, szersze włączenie młodzieży w kształtowanie programu wyjazdu również może działać motywująco.

- ▶ **Zróżnicowanie grup docelowych.** Obecnie głównymi beneficjentami programów wymiany są uczniowie szkół (liceów) o lepszej reputacji, pochodzący z domów o wyższym kapitale ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Związane z tym większe oczekiwania młodzieży również powinny być wzięte pod uwagę – pobyt w innym kraju nie jest dla nich niczym nowym i ekscytującym, dlatego konieczne jest włączenie ich w projekty o bardziej innowacyjnym charakterze. Z drugiej strony, dla uczniów pochodzących ze słabszych szkół lub z mniej zamożnych środowisk udział w wymianie zapewnia okazję wyjazdu za granicę. Szczególnie istotne jest więc dotarcie do tych właśnie grup młodzieży i umożliwienie im udziału w wymianie.
- ▶ **Pozyskanie nowych grup uczestników.** Konieczne jest również wypracowanie rozwiązań dla osób, które świadomie rezygnują z udziału w wymianie, gdyż nie posiadają odpowiednich warunków lokalowych, aby przyjąć gościa w ramach wymiany. Sytuacja materialna uczniów szczególnie w tym zakresie nie może odgrywać decydującej roli. Ponadto warto zachęcać do wzięcia udziału w wymianie nie tylko, jak to się często dzieje w Polsce, najlepszych uczniów, ale także tych słabszych.
- ▶ **Europa wspólną podstawą.** Warto poświęcić trochę czasu na dyskusję o Europie jako o pewnej wspólnej podstawie. Temat ten będzie prawdopodobnie coraz bardziej istotny, zwłaszcza wraz z rosnącą liczbą głosów krytycznych wobec idei wspólnej Europy. Dla młodszych pokoleń wielkie pozytywne zmiany, jakie dokonały się dzięki procesowi integracji europejskiej, nie są już tak widoczne – są one uznawane za oczywiste. Powinno się wykorzystać okazję do wymiany zdań o oczekiwaniach dotyczących Europy i Unii Europejskiej oraz do zrozumienia roli, jaką Polska i Niemcy odgrywają obecnie w Europie. Dyskusje na ogół będą musiały być poprzedzone wprowadzeniem opiekunów programów wymiany, młodzież bowiem często nie ma jeszcze wyrobionej opinii na tematy polityczne. W tym wymiarze można poruszyć tematy niezwykle istotne w życiu codziennym młodych ludzi, na przykład możliwość swobodnego podróżowania i to, co właściwie oznacza fakt przemieszczania się z jednego kraju do drugiego bez konieczności kontroli granicznej. Warto wspomnieć również o szansach, jakie niesie ze sobą ta swoboda przemieszczania się: zagraniczne stu-

dia, wymiany zawodowe, wolontariat europejski czy programy finansowane przez Unię Europejską, z których młodzież będzie mogła skorzystać po zakończeniu szkoły.

Sabine Kakuie – koordynator projektów we fryburskim Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Zentrum für zivilgesellschaftliche Entwicklung). Studiowała socjologię, psychologię społeczną i pedagogikę na Uniwersytecie Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem. Specjalizuje się w zagadnieniu wolontariatu.

Agnieszka Łada – kierownik Programu Europejskiego i starszy analityk Instytutu Spraw Publicznych (od 2007 roku). Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce Uniwersytetu Warszawskiego. Studiowała nauki polityczne w Warszawie i Berlinie oraz psychologię organizacji w Dortmundzie. Obecnie realizuje program Executive Master for the Public Management na Hertie School of Governance w Berlinie. *Visiting fellow* w European Policy Centre w Brukseli (2011), *visiting research fellow* na University of Sussex (2012), *visiting scholar* w Alfred von Oppenheim Centre for European Policy Studies, German Council on Foreign Relations (DGAP) w Berlinie (2013), przewodnicząca Rady Dyrektorów Policy Association for an Open Society PASOS (2012), członek Rady Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży oraz Rady Naukowej Instytutu Zachodniego w Warszawie i Grupy Kopernika. Specjalizuje się w następujących zagadnieniach: instytucje Unii Europejskiej, zwłaszcza Parlament Europejski i prezydencja w Radzie Unii Europejskiej, Niemcy i stosunki polsko-niemieckie, polska polityka zagraniczna i europejska, postrzeganie Polaków za granicą i obcokrajowców w Polsce.

Silke Marzluff – dyrektor wykonawczy w Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Zentrum für zivilgesellschaftliche Entwicklung). Studiowała socjologię, nauki polityczne i psychologię na Uniwersytecie Alberta-Ludwika we Fryburgu oraz europeistykę na University of Sussex. Była członkiem zarządu niemieckiej części Service Civil International. Specjalizuje się w tematyce wolontariatu, demograficznych przemian na szczeblu lokalnym i zaangażowania społecznego.

